

УДК 159.923:62

Лада Яковицька

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИ, ЗАЙНЯТОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У статті розглядаються ціннісні аспекти самореалізації особистості у науково-технічній сфері, роль ціннісних орієнтацій при встановленні внутрішнього ходу процесів науково-технічної діяльності (оптимальна оперативність і ефективність виробничих процесів, їх праксеологічна спрямованість), вплив змісту професійних цінностей на вибір мети і планування фахівцем результатів своїх дій.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, професійні цінності, ціннісне орієнтування.

Проблема сенсу життя, ціннісних орієнтирів людини є однією з центральних при розгляді проблеми самореалізації особистості. Самореалізація як самоздійснення припускає, що людина може не тільки дивитися на світ, який живе "в собі і для себе" своїм "самобутнім життям", як на простір реалізації своїх потенцій, можливостей, але і активно вибирати ті можливості, які дійсно гідні реалізації. Крім того, можливість вибору означає, що людина бере на себе відповідальність за власний вибір – перед собою й іншими людьми, яких цей вибір може торкнутися. Цінності є тим, що обмежує свободу вибору, і пов'язаних з нею проблем знаходження ціннісно-сміслових орієнтирів в актуальній, зокрема професійній, діяльності. Звідси випливає необхідність вивчення ціннісних аспектів самореалізації особистості.

Цінності, за Н.Гартманом, несуть в собі тенденцію до реальності, самі по собі вони не мають здатності втілюватися в дійсність, але вони набувають цю здатність через посередництво суб'єкта, людини, що діє і пізнає. Дж.Д'юї вважає цінністю те, що веде до досягнення особою поставлених цілей: найвища цінність – це те, що сприяє активності людини. Схоже означення дає Ж.П.Сартр: цінність задає певну мету діяльності і є відображенням "недостатності" існуючої діяльності. На думку автора це і є дійсним механізмом утворення ціннісних понять. За З.С.Карпенко, цінність є неодмінним корелятом психічного, що дозволяє вести мову про аксіопсихіку – ціннісно-сміслову сферу особистості [2, с. 375].

Технічні науки за типом питань, що розв'язуються ними, подібні до інших наук (медичних, суспільних або сільськогосподарських), які також розв'язують питання: яким має бути соціальний устрій, щоб задовольняти потреби і цілі людини. Тому і в технічних науках важливу роль відіграє поняття цінностей. Здатність визначитися у цінностях необхідна, по-перше, при встановленні внутрішнього ходу процесів, у науково-технічній діяльності це зводиться передусім до досліджень оптимальної оперативності й ефективності виробничих процесів і має праксеологічну спрямованість. По-друге, ціннісні орієнтації важливі при виборі мети і плануванні фахівцем результатів дій, тобто необхідно врахо-

вувати і хід процесів, і побічні зовнішні впливи, які не завжди мають виключно технічні характеристики. **Метою** дослідження є вивчення змісту професійних цінностей як одного із чинників підвищення ефективності трудової діяльності.

У праці Т.Куна розглянуто цінності, які прийняті у товаристві вчених-природознавців. Автор зауважує, що відчуття спільності у товаристві вчених-природознавців виникає і значною мірою залежить від спільних цінностей. Спільні цінності сприймаються вченими товариствами ширше, ніж символічні узагальнення і концептуальні моделі [3, с. 232-233]. Їх важливість для вчених-природознавців особливо виявляється тоді, коли товариство має вибрати рішення у невизначеній або критичній ситуації. Найбільш укоріненими цінностями науково-технічної діяльності є точні передбачення, особливо важливим є допустимий ліміт помилок, тому кількісним передбаченням надають перевагу порівняно з якісними. Але поруч із специфічними цінностями існують так звані загальноприйняті цінності ставлення до особистості, корисність для суспільства. Часто науковці виділяють одні і ті самі цінності, але застосовують їх по-різному. Конкретне застосування визнаних цінностей іноді сильно залежить від особливостей особистості і досвіду, які значно різняться у членів наукового товариства.

Відомо, що цінності народжуються в діяльності, до діяльності і повертаються, але вже у вигляді заданих конкретних сенсів і відносин, тому зберігаючись, вони закріплюють мотиви, що переходять на рівень ціннісних орієнтацій. Через усвідомлення власних цінностей людина одержує можливість виробити своє ставлення до власної діяльності, оцінювати і свідомо програмувати її характер. Змістовна характеристика людини включає визначення її як особистості і зумовлюється спрямованістю її життєвих або ціннісно-сміслових відношень (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко).

У контексті нашого дослідження інтерес становлять наступні напрями вивчення ціннісної сфери. По-перше, виділення професійних цінностей для науково-технічної сфери як окремої групи цінностей фахівців. По-друге, вивчення особливостей становлення ціннісних орієнтацій у працівників науково-технічної сфери, а також динаміки цінностей, залежно від стажу професійної діяльності в рамках даної професії. По-третє, вивчення взаємозв'язку певної ієрархії цінностей і рівня самореалізації особи у науково-технічній діяльності, ставлення фахівця до власної професійної діяльності.

Виділення професійних цінностей як окремої групи в ціннісній сфері людини представлено як у працях зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Так, Ш. Шварц разом із "загальними" (термінальними) цінностями, обґрунтував виділення трудових або професійних цінностей. До таких віднесено: 1) внутрішні: особистісне зростання, автономність, інтерес, креативність і ін.; 2) зовнішні: зарплата і безпека; 3) соціальні: взаємодія з людьми і внесок у суспільство; 4) влада: престиж, авторитет, впливовість. Ці цінності розуміються автором як вираз найбільш загаль-

них людських цінностей в контексті трудової діяльності. Дослідник показав взаємозв'язок між перевагою у осіб тих або інших професійних цінностей і пріоритетними цінностями суспільства, до якого вони належать.

У дослідженні С.А. Мінюрової "внутрішніми" професійними цінностями є ставлення особистості до процесу і результату власної праці, а також реалізація в діяльності особистісних якостей суб'єкта праці. Під "зовнішніми" професійними цінностями розуміються цінності, безпосередньо не пов'язані з тим або іншим ставленням з боку суб'єкта праці до об'єкта професійної діяльності, його процесу або результату. Вони пов'язані, перш за все, із зовнішніми по відношенню до професійної діяльності чинниками: близьким або дальнім соціальним оточенням, сукупністю матеріальних умов, різноманітними зовнішніми атрибутами професійної діяльності і способом життя. У дослідженні, виконаному на вибірці лікарів, соціальних працівників, педагогів, Г.О. Ларіонова-Кречетова показує, що в процесі професійного розвитку має місце динаміка "внутрішніх" і "зовнішніх" цінностей професійної діяльності. Ця динаміка виражається в тому, що на початкових етапах професійного становлення низка "зовнішніх" цінностей має більше значення, ніж на подальших етапах; а також в різній значущості деяких "внутрішніх" цінностей на різних щаблях професійного розвитку [4].

У психології представлені також дослідження, спрямовані на вивчення особливостей становлення ціннісних орієнтацій в ході професійного самовизначення (Л.М. Мітіна, М.Р. Гінзбург, Є.О. Клімов).

У контексті нашої роботи особливий інтерес становлять дослідження, спрямовані на вивчення взаємозв'язку певної ієрархії цінностей і ставлення до професійної діяльності в цілому. Так, у дослідженні В.О. Ядова показано, що при домінуючій ціннісній орієнтації на виробничу діяльність ставлення до професійної діяльності у працівників відрізняється від того, що має місце при домінуванні будь-якої іншої ціннісної орієнтації. Критеріями оцінки при цьому виступали: ступінь ініціативності й ефективності в роботі, ступінь задоволеності роботою, ступінь розуміння суспільної значущості праці. Показники по цих параметрах були набагато вищі, якщо було виражене домінування такої цінності, як "орієнтація на професійну діяльність" [5].

Н.В. Іванова вказує, що основним механізмом динаміки ціннісної сфери є ціннісна суперечність. Цей механізм виявляється у разі "протиставлення різних цінностей або неузгодженості цінностей особи з операційно-технічною стороною діяльності, що нею ініціюється" [4]. При цьому переживання й усвідомлення ціннісної суперечності особою має місце у випадку, якщо вона стикається з трудностю вибору, з трудностю ухвалення рішення. Ціннісне орієнтування запускається особливим переживанням – "незадоволеністю собою" і включає роботу, спрямовану на усвідомлення цінностей, їх зіставлення і порівняння, а також пошук адекватних "психологічних" засобів реалізації тієї або іншої цінності в діяльності. Результатом ціннісно-орієнтаційної діяльності є визначення

особистісної значущості і встановлення статусу для певних цінностей в порівнянні з іншими.

У праці С.А. Мінюрової окремо розглядається феномен ціннісно-орієнтаційної активності як особливої внутрішньої діяльності професіоналів. На наш погляд, саме така діяльність становить основу процесу особистісно-професійної самореалізації фахівця [4].

Процес формування сенсу життя – це процес становлення особистісної зрілості. Змістом самореалізації як діяльності є не тільки виявлення людиною суб'єктивних уявлень про власне призначення, формування життєвого сенсу як вищого інтеграційного утворення, що має свою специфіку на кожному етапі життєвого шляху, але й уміння особистості складати програму досягнення цих сенсів, втілення покликання, яке на наступному етапі (самореалізації) виступатиме регулятором її активності [1].

Прояви ціннісно-орієнтаційної активності як підстави особистісно-професійної самореалізації людини пояснюються тим, що актуальні потреби й інтереси відбиваються в свідомості людини, перетворюються, проходячи крізь сито ціннісних орієнтацій, та породжують конкретні внутрішні спонукальні дії – мотиви, які і зумовлюють вибір особою на пряму змін у собі в ході власної життєдіяльності. Ставши реальним мотивом, цінність професійної самореалізації веде до саморозвитку людини в професії. Це виявляється через акцентування в особи мотивуючих тенденцій, які орієнтовані на зміст виконуваної роботи і цим підвищують її загальну працездатність і толерантність щодо оточуючих людей та умов.

Якщо говорити про взаємозв'язок ціннісних орієнтацій фахівців та їх потреб із задоволеністю професійною діяльністю, то було зазначено: значущі для співробітників цінності безпеки, взаєморозуміння і терпимості в контактах з колегами, а також стабільність у своїй організації на високому рівні значущості взаємопов'язані з реальною лояльністю фахівців до умов праці в їх організації. Фахівці, з ціннісними орієнтаціями особистісної самореалізації демонструють професійну компетентність, самостійність мислення і вибору способів дій в роботі, толерантності та розуміння оточуючих людей, можуть проявляти у своїй поведінці бездоганне дотримання норм і правил, прийнятих в організації, прагнення вдосконалювати свої професійні знання, уміння і навички, повагу і взаємодопомогу по відношенню до колег.

Хоча основні цінності людства задаються суспільством, але набуття ними статусу особистісних цінностей відбувається тоді, коли вони співвідносяться із внутрішнім світом самого суб'єкта, тому ціннісні орієнтації неминуче мають набувати вираженого емоційного забарвлення. Це фактично означає, що цінності, навіть у науково-технічній сфері, не можуть бути описані в межах раціоналістичних уявлень. Поєднання спеціальної підготовки з розвитком особистості можливе за умови гуманізації технічної освіти в межах раціогуманістичного підходу, запропонованого Г.О. Баллом. Отже, професійний розвиток є невід'ємним від

особистісного, і щоб бути успішним в умовах сучасного виробничого процесу, необхідно все більше часу присвячувати розвитку ціннісної сфери особистості: постійно підвищувати її освітній, культурний і кваліфікаційний рівні.

Висновки. Таким чином, складовими процесу самореалізації в науково-технічній діяльності виступають, на наш погляд, ціннісні життєві орієнтації як здатність складати життєву програму на основі уміння робити усвідомлений, відповідальний вибір.

Цінності є тим критерієм, що збільшує існування у часі всіх здобутків, зокрема і технічних. Вони не можуть розглядатись окремо від діяльності фахівця. Гуманістичні ціннісні орієнтири особистості у науково-технічній сфері можуть слугувати механізмом включення фахівців в різні напрямки професійної діяльності.

Перспективи. В подальшому ми вважаємо за необхідне вивчення ціннісно-орієнтаційної активності фахівця в контексті реалізації особистості себе як суб'єкта професійного розвитку у науково-технічній діяльності. Дослідження психологічного механізму розвитку потреби в самореалізації як духовної цінності особистості може базуватися на основі засвоєння фахівцем досвіду креативних дій, цінності діалогічного мислення, позитивного ставлення і переконань.

1. *Егорычева И.Д.* Самореализация как деятельность / И.Д.Егорычева // Мир психологии. – 2005. – № 3. – С.11 – 32.
2. *Карпенко З.С.* Психологічні основи аксіогенезу особистості: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Карпенко Зіновія Степанівна. – К., 1999. – 386 с.
3. *Кун Т.* Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.
4. *Минюрова С.А.* Психология саморазвития человека в профессии / С.А. Минюрова. – М.: Компания Спутник+, 2008. – 298 с.
5. *Ядов В.А.* Социологическое исследование: методология, программа, методы / В.А.Ядов. – М. : Наука, 1987. – 245 с.

The article deals with value aspects of self-realization in the scientific-technical sphere, the role of value orientations in the study of the internal processes of scientific and technological activities (optimal speed and efficiency of production processes, their prakseologicheskyy orientation) influence the content of professional values on the selection of a objective and planning specialist results their actions.

Key words: values, professional values, value orientation.